Ս.ՇՏԻԿՅԱՆ

ԱԼԻՇԱՆԸ ԵՎ ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՀՆԷԱԲԱՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Առ այսօր մեզ շատ քիչ բան է հայտնի այն աղերսակցության մասին, որը գոյություն է ունեցել Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության ականավոր անդամներից մեկի՝ Ղևոնդ Ալիշանի և 19-րդ դարի սկզբներից Պետերբուրգում գոյություն ունեցող Արքայական հնէաբանական ընկերության միջև: Այդ հարցին առաջին անգամ անդրադարձել է հայագետ Ս.Երեմյանն իր «Կենսագրություն Հ.Ալիշանի» աշխատության մեջ, ուր նշված է. «1896 թվականին Ալիշանն ընտրվում է Պետերբուրգի հնէաբանական ընկերության պատվավոր անդամ»: Այս միակ նախադասությունն էլ հետագայում կրկնվել է Ալիշանի մասին գրած մեր մյուս հեղինակների մոտ, առանց որևէ հավելումների ու լրացումների:

Մեր պրպտումները Լենինգրադի մի քանի արխիվներում այս հարցի կապակցությամբ հետաքրքրական նոր փաստեր տվեցին:

Հնէաբանական գիտության առաջընթացը Եվրոպայում և նրա՝ աստիճանական զարգացումն ու որպես գիտություն ձևավորվելը տեսնելով, 1846 թ. փետրվարի 25-ին Ռուսաստանի գրական-հասարակական 21 ականավոր գործիչներ (ակադեմիկոս Ֆրեն, պետական գործիչ, իշխան Դոլգորուկի, հնագետ ՈՒվարով և այլն) խնդրագիր են ներկայացնում Ռուսաստանի ներքին գործերի մինիստրությանը, թույլտվություն խնդրելով Ռուսաստանում ևս Հնէաբանական ընկերություն ստեղծելու մասին: 1846 թ. մայիսի 15-ից, բացման հանդիսավոր արարողությամբ, իր գոյությունն է սկսում Պետերբուրգի հնէաբանական ընկերությունը[1]:

Ընկերությունն ունեցել է հետևյալ կառուցվածքը. 1) պատվավոր անդամ, որի դեպքում ընտրվում էին պետական-քաղաքական ականավոր գործիչները, զանազան պաշտոնական անձինք, 2) իսկական անդամ, 3) աշխատակից-անդամ, 4) արտասահմանյան պատվավոր անդամ և 5) արտասահմանյան աշխատակից-անդամ: Այս կառուցվածքն էլ ընկերությունը պահպանում է մինչև իր գոյության վերջը:

Տարիների ընթացքում Պետերբուրգի հնէաբանական ընկերությունն աստիճանաբար վերածվում է ազդեցիկ կազմակերպության, որի անդամ լինելը մեծ պատիվ է համարվում: Բավական է ասել, որ այդ ընկերության պատվավոր անդամ և աշխատակից անդամ են եղել այնպիսի ճանաչված հեղինակություններ, ինչպիսիք են վիրաբույժ Սերգեյ Պետրովիչ Բոտկինը (1881թ. մարտի 31-ից), Նիկոլայ Իվանովիչ Վեսելովսկին (1889 թ. փետրվարի 23-ից), Ալեքսանդր Իվանովիչ Վեսելովսկին (1888 թ. դեկտեմբերի 13-ից), Նիկոլայ Յակովլևիչ Մառը (1900թ. հոկտեմբերի 30-ից) և շատ ուրիշներ: Հայ ժողովրդի ներկայացուցիչներից զանազան ժամանակներում վերոհիշյալ ընկերության կազմում ընտրվել են՝ Նիկոլայ Գեորգիևիչ Ադոնցը (1904թ. մայիսի 14-ից), Իոսիֆ Արգարովիչ Օրբելին (1912 թ. դեկտեմբերի 29-ից):

Լավագույն գիտական ուժերով համախմբված լինելու, Աֆանասի Ֆեոդորովիչ Բիչկովի նման հմուտ նախագահ ունենալու շնորհիվ Պետերբուրգի հնէաբանական ընկերությունն աստիճանաբար աճում ու ամրապնդվում է և 1896 թ. հարց է դրվում հանդիսավորապես նշելու նրա 50-ամյա հոբելյանը: Սակայն պարզվում է, որ հնէաբանական ընկերությունը խստիվ «տեղական»

---

[1] Ընկերությունը սկզբում կոչվում էր "Археологическо-нумизматическое общество в С.Петербурге": 1849 թ. հոկտեմբերի 26-ից Ընկերությունն իր համար մշակում է նոր կանոնադրություն, վերանվանվում "Императорское Археологическое общество в С.Петербурге" և այդպես շարունակում է իր գոյությունը մինչև 1917 թվականի սկիզբը:
Архив Общества при Ленинградском Археологическом Институте, ф. N 3, арх, N 2, стр. 5, 8, арх, N 24, стр. 19, 35, 40.

բնույթ ուներ։ Նրա 310 անդամներից միայն 45-ն էին արտասահմանից, ըստ որում այդ 45-ի մեջ էլ ամենևին էլ հազվագյուտ չէին այնպիսինները, որոնք քիչ էին պատիվ բերում ընկերությանը։ Անհանգստացած սրանից՝ հոբելյանական հանձնաժողովը շտապ կարգով ընկերության պատվավոր անդամ է առաջարկում մեծ անուն ունեցող ու լայն ճանաչում գտած գիտնականների՝ Ղևոնդ Ալիշանին, Էդինբուրգի հնէաբանական կոմիտեի նախագահ Բերջեսին, Վիեննայի Կայսերական ակադեմիայի անդամ Բյուլերին, իտալացի իրանագետ, հնախույզ Գվիդիին, Լեյդենի համալսարանի դասախոս, պրոֆեսոր Հենրիխ Կերնին, Լեյդենի հնէաբանական կոմիտեի նախագահ, հնագետ Դե-Գյոյոյին, Փարիզի Կոլեժ դը Ֆրանսի դասախոս, եգիպտագետ Գաստոն Մասպերոյին, Բեռլինի համալսարանի հռոմեական պատմության պրոֆեսոր Թեոդոր Մոմզենին, Ստրասբուրգի համալսարանի պրոֆեսոր, արևելագետ Թեոդոր Նելդեկեին, Քեմբրիջի համալսարանի դասախոս-հնէաբան Ռիոյին, Բեռլինի համալսարանի պրոֆեսոր, լեզվագետ Էդուարդ Զախաուին, Լոնդոնի արքայական հնագիտական ընկերության նախագահ, պրոֆեսոր Մորենդ Թոմսոնին, Փարիզի հնէաբանական կոմիտեի անդամ, հնագետ Շեֆֆերին։

Ընկերության նախագահ Աֆանասի Բիչկովը 1896 թ. դեկտեմբերի 11-ին, շրջանցելով ընկերության կանոնադրությամբ նախատեսվող բոլոր արարողությունները (թեկնածուի ընդհանուր քննարկում, փակ քվեարկություն և այլն), հիշյալ անձանց թեկնածությունները դնում է բաց քվեարկության և բոլորը, առանց բացառության ընտրվում են Պետերբուրգի հնէաբանական ընկերության պատվավոր անդամ։

Պետերբուրգի հնէաբանական ընկերության պատվավոր անդամ ընտրվելու ուրախառիթ լուրը Ալիշանին նախ և առաջ շտապում է ծանուցել նրա մերձավոր բարեկամը՝ Նիկողայոս Մառը։ Ցավոք սրտի, տվյալները առայժմ շատ քիչ են երկու մեծ գիտնականների միջև եղած գրական-գիտական կապերի մասին։ Լենինգրադի՝ ՍՍՌՄ գիտությունների ակադեմիայի արխիվի՝ Նիկողայոս Մառի ֆոնդում մեզ հաջողվեց գտնել ընդամենը երկու նամակ Ալիշանից, որոնցից մեկը, գրված 1897 թ. հունվարի 14-ին, Ալիշանի պատասխանն է Մառի՝ ըստ երևույթին շատ ջերմ շնորհավորական նամակին։

«Ազնիւ բարեկամ

Շնորհակալ եմ ձեր շնորհաւորութեանը՝ յանկեղծ բարեկամական սրտէդ, որ ինձ հաճոյ և պատուական է, քան ինձ շնորհուած պատիւն, որոյ երբէք ակնկալութիւն չունէի և ոչ կարծեմ արժանաւորութիւն։ Հնագիտական ընկերութեանց մէջ ես ինքս արդեն հնութիւն մի եղած եմ, և չէի ախորժէր հնութեան մի նոր տիտղոս մ'այլ աւելցընել վրայս։ Բայց, ի հարկէ, պետք է պատուել զմեզ պատուողները, թէ ոչ արժանէօք, այլ խօնարհութեամբ։ Ես դեռ չընդունեցայ պաշտօնական թուղթ կամ ծանօթութիւն. որոյ մէջ, եթէ նշանակած չըլլայ իմ պարտք կամ ընելիքս, խնդրեմ հաճեցէք ինձ իմացընել և թէ առ ո՞ր պետք է գրեմ և շնորհակալեմ։

Իմ ընկերացս ողջունեմ, մաղթեմ ձեզ առողջութիւն և յաջողութիւն Ձեր ուսմանց ու քննութեանց։

Աղօթարար Ծ[առա]

Հ.Ղևոնդ Մ.Ալիշանեան»[2]

Հնէաբանական ընկերությունն, իհարկե, չէր կարող իր նորընտիր անդամներին տեղյակ չպահել նրանց վիճակված պատվի մասին։ Պաշտոնական ծանուցումն Ալիշանին ուղարկվում է

[2] Архив АН ССС, фонд 800, опись 3, N 1335

հավանաբար փոքր-ինչ ավելի ուշ։ Ստորև բերում ենք այդ փաստաթղթի կրկնօրինակը, որը մեզ հաջողվեց գտնել Լենինգրադի հնէաբանական ինստիտուտի արխիվում։

"Милостивейший Государь

Геонд Алишан

ИМПЕРАТОРСКОЕ Русское Археологическое общество в общем собрании своего 11-го сего декабря, по случаю празднования 50-ти летняго юбилея общества, избрало Вас в Почетные члены общества.

Извещая об этом Вас, милостивый Государь, и прилагая при сем Устав общества и список личного его состава, имею честь присовокупить, что диплом на звание Иностранного действительного члена будет доставлен Вам по подписании Его Августейшим Представителем общества, Его ИМПЕРАТОРСКИМ ВЫСОЧЕСТВОМ ГОСУДАРЕМ ВЕЛИКИМ КНЯЗЕМ КОНСТАНТИНОМ КОНСТАНТИНОВИЧЕМ.

Примите, Милостивый Государь, уверения в совершенном моем почтении и преданности.

Секретарь **А.Ф.Бычков**"[3]

Թե կոնկրետ երբ է ուղարկվել հիշյալ գրությունը, դժվար է ասել։ Կրկնօրինակը թվական չունի։ Պատվավոր անդամ ընտրված արտասահմանյան մյուս գործիչներին ուղարկված համանուն գրության կրկնօրինակներից միայն Էդուարդ Զախաույինն է, որ կրում է «Հունվարի 22» նշումը։ Մնում է միայն ենթադրել, որ Ալիշանինն էլ, հավանաբար, ուղարկվել է այդ ժամանակ, մանավանդ, որ այդ թվականը չի հակասում Ալիշանի՝ Մառին գրած նամակի թվագրությանը։

Այս պաշտոնական գրությանը հաջորդում է դիպլոմի առաքումը, որը կատարվել է հունվարից-մայիս ընկած ժամանակաշրջանում։ Ինչպես պահանջում է էթիկան, Պետերբուրգի հնէաբանական ընկերության արտասահմանի պատվավոր անդամները հանդես են գալիս գրավոր պատասխան խոսքով։ Արխիվում մեզ, այլոց պատասխան նամակների թվում, հաջողվեց գտնել նաև Ղևոնդ Ալիշանի ֆրանսերեն գրված շնորհակալական խոսքը՝ ուղղված ընկերության նախագահ Աֆանասի Բիչկովին։

«Արժանապատիվ պարոն

Թույլ տվեք ինձ, առանց մեծարանքի ու ներողամտության հայցի իմ մեղանչումների համար, տեղեկացնել ձեզ, Ձեր պատվավոր դիպլոմն ստանալու մասին, որը ինձ ուղարկել պարտավորվել էիք, ընկերակցությամբ այնքան ջերմ խոսքերի, որոնք շատ ավելի արժեքավոր են դառնում իմ ժողովրդի համար ճգնաժամային այս պահերին։

Ես չգիտեմ, թե ով է եղել առաջինը, որ առաջարկել է իմ թեկնածությունը Ռուսական հռչակավոր Կայսերական հնագիտական ընկերության անդամի բարձր կոչման համար, որի մասին ես երևակայել անգամ չէի կարող, բայց և այնպես շնորհակալ եմ նրան, ինչպես նաև ընկերության երևելի անդամներին այդ բանի համար, խնդրելով ձեզնից, պարոն, մատուցել իմ ջերմ հարգանաց հավաստիքը։

[3] Архив Общества..., фонд N 5, арх. N 14, лист 14 (ընդգծումները մերը չեն)։

Եթե իմ համեստ աշխատություններից որևէ մեկը (որոնց ցուցակը ձեզ ուղարկում եմ[4]) կգրավի ընկերության գրադարանի ուշադրությունը, կարող եք հանձնարարել։

Ընդունեցեք, պարոն քարտուղար, իմ խորին հարգանացս հավաստիքը, որով պատիվ ունեմ լինելու ձեր խոնարհ և երախտապարտ ծառան։

Հ. Ղևոնդ Մ. Ալիշանյան»

Ալիշանի և Պետերբուրգի հնէաբանական ընկերության հետ առնչվող այս մանրամասնությունները, թվում է, որոշ չափով օգտակար կլինեն նրա կյանքի մի հետաքրքրական էջը լուսաբանելու համար։

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի տեղեկագիր

1964 թ., N 2

[4] Մեզ չհաջողվեց գտնել ցուցակը։